

УДК 376.42

І. В. МІНАКОВА

старший викладач

Т. А. ВОЛОШИНА

старший викладач

КЗ “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” ЗОР

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ В СУСПІЛЬСТВО ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті теоретично обґрунтовано проблему соціальної адаптації та інтеграції дітей з особливими потребами як механізму утворення рівних можливостей для всіх людей. Ця робота вимагає оновлення системи спеціальної освіти, її форм і змісту, упровадження нових педагогічних підходів до навчального процесу. Соціалізація дітей з особливостями розвитку важлива не сама по собі, а і як засіб інтеграції цих дітей у соціум, як механізм створення рівних можливостей для всіх людей, щоб на них був запит у суспільстві й вони могли використовувати свої здібності, знання, уміння в певних видах діяльності на користь собі та інших і відчувати себе повноцінними членами цього суспільства.

Ключові слова: соціальна адаптація, інтеграція, громадська включення, педагогічна підтримка, життєвий простір.

Щорічно в Україні збільшується кількість дітей з різними видами захворювань. Так, за період 2003–2013 рр. чисельність дитячого населення знизилася на 19%. Водночас загальна чисельність дітей з інвалідністю щорічно збільшується на 0,5%. Станом на початок 2014 р. кількість таких дітей досягла показника 167 059 осіб, або 2% від усього дитячого населення країни. Станом на 2015 р. кожна п'ятдесята дитина в Україні має особливі потреби.

Сьогодні освіта дітей з особливостями психофізичного розвитку перебуває в зоні активних змін як у зв'язку з науковими пошуками, інноваційними процесами практики їх навчання та виховання, так і в зв'язку з ратифікацією Верховною Радою України міжнародних правових актів: Конвенції ООН “Про права дитини”, Всесвітньої декларації “Про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей”, Декларацій “Про права інвалідів”, “Про права розумово відсталих”. Цими нормативними документами юридично спрощується існуюче впродовж довгого періоду уявлення про нерівність людей.

У Конвенції про права дитини зазначено, що дитина з особливими потребами повинна мати повноцінне й достойне життя в нормальних умовах, які сприяють зростанню впевненості в собі та забезпечують її участь у житті суспільства [9]. На сучасному етапі Україна стоїть на шляху усвідомлення того, що дитина з особливостями психофізичного розвитку має повне право на повноцінне життя, повноцінну участь у суспільному житті й робить усе, щоб створити належні умови для реалізації цього права.

Ми цілком згодні з В. В. Нечипоренко, яка наголошує на тому, що життєвий шлях людини – це шлях самовизначення, самобудування, самотворення в системі соціальних відносин [5]. У цьому контексті дуже важливою є проблема соціальної адаптації дитини, а тим паче дитини з особливостями психофізичного розвитку. Для цих дітей від ступеня адаптованості в суспільство залежить можливість вести повноцінне соціальне життя, нарівні зі здоровими людьми [3].

“Український педагогічний словник” С. Гончаренка тлумачить соціальну адаптацію як соціальне пристосування, процес або результат процесу, який передбачає гармонійне з погляду індивідуальних прагнень людини задоволення її потреб, створення умов для її здорового, щасливого життя в суспільстві [1].

Ми впевнені в тому, що незадоволення потреб дитини в спілкуванні, духовному, емоційному, культурному розвитку може мати серйозні негативні наслідки.

У свої попередніх дослідженнях ми дійшли висновку, що в дітей з особливостями психофізичного розвитку виникають загальні особистісні проблеми, які мають таку основну специфіку:

- комплекс неповноцінності, відчуття неспроможності виконувати важливі людські функції;
- відчуття себе не таким, як інші, відчуженість від інших;
- почуття самотності, яке не може втамуватися обмеженим контактами з навколишнім світом;
- екзистенційні проблеми, відчуття втрати життєвого смислу, яке часто виникає в дитини.

Ці проблеми пов’язані з тим, що діти з особливими потребами недостатньо мірою володіють життєвими вміннями та навичками, не вміють адаптуватися в навколишньому світі.

Спільним, що об’єднує ці проблеми, є те, що всі вони пов’язані з недостатнім опануванням життєвих умінь і навичок, невмінням адаптуватися в навколишньому світі, неможливістю використовувати особистісні ресурси для розв’язання життєвих завдань [2].

На жаль, в Україні історично склалась ситуація, за якої категорія дітей і молоді з проблемами психофізичного розвитку протягом тривалого часу залишалася соціально незахищеною, навіть певною мірою ізольованою від соціуму, а відкрите обговорення проблем стосовно інвалідності було непопулярним у суспільстві. Перебуваючи в умовах інтернатного закладу або на вихованні в сім’ї, діти-інваліди та їх сім’ї деякою мірою ізольовані від суспільства й позбавлені можливості вести повноцінний спосіб життя у відкритому середовищі, яке аж ніяк не відповідає їхнім особливим потребам, зокрема у створенні безбар’єрної інфраструктури, забезпеченні без перешкод доступу до інформації, професійного навчання, комунікації.

Загальновідомо, ставлення до дітей з особливими потребами, ступінь толерантності є тим дзеркалом чи тим лакмусовим папірцем, завдяки яко-

му перевіряється ступінь зрілості суспільства, а отже, його відкритості й демократичності; це дзеркало, в якому ми можемо побачити самі себе, ті приховані больові точки нашого суспільного організму, що їх не видно без допомоги люстра. Отже, ставлення до дітей, зокрема хворих, дає змогу побачити як ціннісні орієнтації певного суспільства, так і перспективи його розвитку.

Сучасні реалії вимагають від молоді з особливими потребами активності, принципності, почуття власної гідності, впевненості у своїх силах. Коли ж налагодити соціальні контакти не вдається, то в цього контингенту молодих людей, а особливо в дітей, виникають почуття самотності, провини, розпочинаються дезадаптаційні процеси. Соціальна дезадаптація стає перепорою в процесі інтеграції особистості. Досвід же розвинених країн свідчить, що рання інтеграція такої дитини в суспільство забезпечує самоактуалізацію особистості, повноту, насиченість і плідність її життя.

Через усі процеси змін концепції педагогіки червоною ниткою пройшла ідея інтеграції, яка в політиці освіти дуже повільно, але переходить у сфери соціальної політики та охорони здоров'я у вигляді суспільного включення людей з особливостями психофізичного розвитку в систему суспільних відносин.

Таким чином, необхідно спрямувати всі зусилля на те, щоб дати можливість дітям з особливостями психофізичного розвитку подолати труднощі в розвитку, засвоїти побутові та соціальні навички, розвинути свої здібності, цілком або частково інтегруватися в життя суспільства та вести повноцінне життя відповідно до їх індивідуальних здібностей та інтересів.

Педагогічна підтримка дитини з особливостями психофізичного розвитку полягає в тому, що для неї створюють таку ситуацію її розвитку, яка спонукає до самостійного набуття досвіду в тій або іншій сфері діяльності.

Таким чином, педагогічна підтримка стає супроводом дитини на окремому етапі її життєвого шляху. Відповідно до цього розуміння, основною метою діяльності педагога є створення умов, які полегшують розвиток дитини.

Ми вже наголошували на тому, що дитині для її розвитку потрібно таке:

Повага. Кожну дитину треба сприймати як індивідуальну особистість і дуже критично звертатись до порівняння з іншими. Це виявляється в тому, що ми не маємо права критикувати роботу дитини.

Довіра. Діти завжди довірливі одне до одного. Вони почувають себе зрозумілими та відкритими щодо педагогів, коли бачать у дорослих позитивне ставлення до себе.

Відкритість і спонтанність дій. Дитина завжди повинна мати вільний простір для того, щоб займатися справою, яку вона обрала самостійно, незважаючи на те, що запланував педагог. У такому разі дитина працює значно продуктивніше та набуває досвіду в повсякденному житті.

Розуміння. Дитина завжди хоче, щоб дорослі сприймали її серйозно, тому потрібно навчитися приймати дитину та враховувати її інтереси.

Почуття впевненості й надійності. Педагог підтримує розвиток особистості дитини, будуючи надійні стосунки з нею. Він повинен завжди виділяти сильні сторони дитини та не концентрувати уваги на її слабостях.

Відсутність насильства. Педагог повинен бути дуже критичним до власного авторитету та влади щодо дитини. Насильство над дитиною є нічим іншим, як проявом власної безпорадності та агресії.

Участь у тому, що відбувається. Метою діяльності педагога є знаходження компромісу між авторитарністю дитини та її потребою в активній участі в усіх діях, які відбуваються навколо неї.

Простір для набуття досвіду. Педагог повинен віддавати дитині відповідальність за свої дії й таким чином дозволяти їй набувати власного життєвого досвіду.

Рух і спокій. Дитина, чия потреба в русі задовольняється цілком, може спокійно концентрувати увагу на виконанні будь-яких завдань [4].

Ці передумови для повноцінного розвитку дитини і є положеннями, на яких заснована педагогіка, зорієнтована на дитину.

Здійснення цих положень можливе шляхом реалізації таких аспектів у діяльності педагога:

- орієнтація на індивідуальні здібності та потреби дитини. У центрі уваги стоять інтереси дитини, повага й підтримка її індивідуальної особистості. Таким чином, не може бути завжди однакової програми педагогічної підтримки дитини відповідно до її діагнозу;

- докладність планування процесу підтримки необхідна, оскільки в протилежному випадку “орієнтація на дитину” обертається на випадковість і вседозволеність;

- педагогічна діяльність, орієнтована на дитину, що означає не “перероблення” дитини, а визначення актуальних шляхів її розвитку, тривалого спостереження за нею, на спільну роботу над її подальшим розвитком;

- у вихованні керуватись тим, що це процес рівноправної взаємодії, а не дії, нав’язувані кимсь; спільний пошук нових можливостей, а не можливість прояву влади однієї людини над іншою.

У роботі з дітьми з особливими потребами треба керуватися принципом, що ми не можемо цілком звільнити дитину від її порушень, але мусимо докласти зусиль до того, щоб допомогти їй стати рівноправним членом суспільства. Ми повинні підтримувати її фізичний і духовний розвиток, виходячи з її індивідуальних потреб, можливостей та вмінь. Але найбільш важливим для нас є те, що ми повинні відкривати дитині можливість для переживань та мотивувати її до активної діяльності.

Учені стверджують, що ігнорування проблем адаптації дітей зумовлює неабиякі труднощі в їхньому житті та спілкуванні. Більшість таких дітей не в змозі в майбутньому обрати собі профіль до вподоби, визначитись у життєвому просторі, для багатьох з них є проблема спілкування, знахо-

дження контакту з іншими людьми. Діти з особливостями психофізичного розвитку особливо легко травмуються, замикаються в собі або стають агресивними.

Сучасний розвиток суспільства, соціалізація та інтеграція учнів з обмеженими можливостями в розвитку потребують оновлення системи спеціальної освіти, її форм і змісту, запровадження нових педагогічних підходів та інноваційних технологій психологічного супроводу навчального процесу, а також нових комплексних програм розвитку особистості дитини і її найефективнішої й оптимальної соціально-трудової адаптації.

Висновки. Соціалізація дітей з особливостями розвитку важлива не сама по собі, а і як засіб інтеграції цих дітей у соціум, як механізм створення рівних можливостей для всіх людей, щоб на них був запит у суспільстві й вони могли використовувати свої здібності, знання, уміння в певних видах діяльності на користь собі та інших, відчувати себе повноцінними членами цього суспільства.

Список використаної літератури

1. Горностай П. Життєва компетентність в умовах обмеженості життєвого світу. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство* : зб. наук. пр. / редкол.: І. Єрмаков (гол. ред.) та ін. Київ, 2000. С. 44–47.
2. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство* : зб. наук. пр. / І. Єрмаков (гол. ред.). Київ, 2000. 336 с.
3. Мінакова І. В. Здійснення соціальної адаптації та інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах навчально-виховного процесу. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. пр. Київ, 2011. Вип. 20. С. 159–161.
4. Нечипоренко В. В. Формування життєвих компетенцій в учнів з обмеженими можливостями здоров'я в умовах системного розвитку навчально-реабілітаційного центру. *Педагогічні науки та освіта* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2007. Вип. 1. С. 157–167.
5. Український педагогічний словник / уклад. С. У. Гончаренко. Київ, 1997. 376 с.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2017.

Минакова И. В., Волошина Т. А. Социальная адаптация и интеграция в общество детей с нарушениями психофизического развития

В статье теоретически обосновывается проблема социальной адаптации и интеграции детей с особенными потребностями как механизма образования равных возможностей для всех людей. Эта работа требует обновления системы специального образования, её форм и содержания, внедрения новых педагогических подходов к учебному процессу. Социализация детей с особенными потребностями важна не сама по себе, а как средство интеграции этих детей в социум, как механизм создания равных возможностей для всех людей, чтобы они были затребованы в обществе и могли использовать свои способности, знания, умения в определенных видах деятельности с пользой для себя и других и чувствовать себя полноценными членами этого общества.

Ключевые слова: *социальная адаптация, интеграция, общественное включение, педагогическая поддержка, жизненное пространство.*

Minakova I., Voloshyna T. Social Adaptation and Integration into Society of Children with Violations of Psychophysical Development

In the article in theory the problem of social adaptation and integration of children is grounded with the special necessities, as a mechanism of formation of equal possibilities for all people. In-process with children, with the special necessities it is necessary to follow prin-

inciple, that we can not fully release a child from his violations, but we must make a push to that, to help her to become the equal in rights member of society. We must support him physical and spiritual development, coming from his individual necessities, possibilities and abilities. But most essential for us is that we must open to the child possibility for experiencing and explain him to active activity.

This work requires updating of the system of the special education, his manners and matter, introduction of the new pedagogical going near an educational process. Socialization of children with the features of development is important not in itself, but also as means of integration of these children in society, as a mechanism of creation of equal possibilities for all people, that on them there was a query in society and they could use the abilities, knowledge, abilities in the certain types of activity on a benefit to the soba et al and to feel the valuable members of this society. In-process with children, with the special necessities it is necessary to follow principle, that we can not fully release a child from his violations, but we must make a push to that, to help her to become the equal in rights member of society. We must support him physical and spiritual development, coming from his individual necessities, possibilities and abilities. But most essential for us is that we must open to the child possibility for experiencing and explain him to active activity.

Key words: *social adaptation, integration, social inclusion, educational support, living space.*